
LOKALNA
ZAJEDNICA U DOBA
GLOBALIZACIJE

U mnogobrojnim ekološkim i razvojnim debatama, teorijskim propitivanjima krucijalnih suvremenih procesa i u kreiranju različitih razvojnih programa, istaknuto mjesto zauzima distinkcija između lokalnog i globalnog. Svaki pokušaj razumijevanja kompleksnog i delikatnog odnosa između tih dvaju polova mora krenuti od njihova prethodnog, „zdravorazumskog“ razumijevanja.¹⁸ Postavljaju se, dakle, jednostavna pitanja: Što je lokalno? Što je globalno? Lokalno se, najuopćenije gledano, odnosi na nešto mjesno, prostorno – na nešto što je svojstveno određenom mjestu (lat. *locus*: mjesto), te njime ograničeno i/ili određeno. Globalno, pak, upućuje na nešto posve suprotno, na općenitost, sveukupnost i sveobuhvatnost – na nešto što se odnosi na cijeli svijet, na cijeli planet (globus: zemaljska kugla).

Odnosi između globalnog i lokalnog dugo su bili promatrani i tumačeni u duhu dualističkog, vrijednosno-hijerarhijskog poimanja svijeta, prema kojem se životni procesi i činjenice javljaju u parovima načinjenim od međusobno suprotstavljenih (a ne komplementarnih)

---

18 Poglavlje se temelji na radu Geiger, Marija; Zeman, Zdenko (2010b). Mjesto življenja i integralna održivost – vitalnost lokalnog u globaliziranom svijetu. *Društvena istraživanja*, god. 19, br. 3 (107), str. 377-400.

elemenata. Pritom se jednom članu para redovito pripisivaao viši, vrijednosno privilegiran status, dok se drugi član tretira kao manje vrijedan i podređen prvome. Iz takve se – dihotomijski konstruirane i vrijednosno interpretirane – perspektive, dakako, čini da gotovo i ne postoje ravnopravni parovi. Članovi para koji imaju višu vrijednost ili status povijesno su bili identificirani kao um, razum i muškarac, a oni niže, manje vrijedne pozicije zauzimali su tijelo, emocije i žene (usp. Warren, 1993: 122-123). Ako se ta interpretacijska matrica primijeni u kontekstu debata o odnosima globalnog i lokalnog, dualistički je niz moguće nastaviti sljedećim vrijednosno-hijerarhijskim parovima: modernitet – tradicija, Prvi svijet – Treći svijet, univerzalno – partikularno... U tom se interpretacijskom ključu globalno pokazuje nadređenim i poželjnim u odnosu na lokalno, koje samim tim ispada podređeno i nepoželjno. S globalnim se, dakle, povezuju drugi „superiorni“ polovi: modernitet, Prvi svijet i univerzalno, a lokalnom se pridružuju „inferiorni“ elementi: tradicija, Treći svijet i partikularno. Pritom, dakako, treba imati na umu da je svim tim distinkcijama zajedničko to da njihovi polovi imaju smisla samo u odnosu spram drugog elementa – „superiorno“ ne postoji bez nečeg što mu je „inferiorno“, i obratno, da bi nešto bilo „inferiorno“, mora postojati nešto što mu je „superiorno“.

Postoje, dakako, i drukčije interpretacije odnosa globalnog i lokalnog. Prema jednoj od njih, globalizaciju treba razumjeti kao primarno zapadnjački projekt. Tako za Mariu Mies i Vandanu Shivu „globalno“ u globalnom poretku znači naprosto globalnu dominaciju lokalnog i partikularnih interesa“ (Mies & Shiva, 1996: 9). Tu se, drže Mies i Shiva, radi o *globalnoj* dominaciji zapadnjačkih *lokalnih* i *partikularnih* interesa, čime se globalno i lokalno povezuju i isprepleću na posebno kontroverzne načine – partikularni se interesi zapadnih zemalja nameću nezapadnim zemljama pomoću sredstava i mehanizama ekonomske ekspanzije i time se „poopćuju“.

Treća interpretacijska varijanta, pak, posebno naglašuje neraskidivu *povezanost* globalnog i lokalnog, pa dokazuje da globalizacijski procesi nikad ne djeluju na apstraktnoj razini, već oni postaju djelotvornima isključivo tako što se vezuju uza specifične infrastrukture i zahtjeve za određenim resursima. Drugim riječima, nema globalizacijskih procesa koji ne bi ujedno bili (i) lokalizirani, lokalizacijski procesi. Prema tom je shvaćanju globalizacija bitno „povezana s prostorom, i stoga uvijek lokalizirana u interakciji s drugim lokalitetima“ (Korff, 2003: 2). Između ostalog, ovaj pristup sugerira potrebu da se globalno i

lokalno vide povezani na vrlo konkretne načine. No, ako se krene i malo dalje, i ako se članovi relacije globalno–lokalno tretiraju kao načelno ravnopravni, komplementarni polovi, otvara se nov, drukčiji pogled. Jer, promotrena iz lokalne perspektive, globalizacija poprima neke nove, prethodno skrivene aspekte. Uvođenje lokalne perspektive omogućuje, dakle, ne samo potpunije razumijevanje i detaljniju raščlambu slojevitih, često i zamršenih načina na koji se globalni aspekti „smještaju“ u lokalne okvire i kontekste nego i bolje razumijevanje ukupnosti odnosa globalnog i lokalnog.

Marija GEIGER ZEMAN
Zdenko ZEMAN
**Uvod u sociologiju
(održivih) zajednica:**
Lokalna zajednica
u doba globalizacije

Globalizacija i/ili glokalizacija

Tijekom posljednjih dvaju desetljeća globalizacija je izrazito popularan pojam u akademskim, političkim i kulturnim raspravama. Međutim, on pokriva niz vrlo različitih političkih, ekonomskih i kulturnih trendova. Može se reći da je, kao i u slučaju mnogih drugih pojmova, njegova široka uporaba proizvela i obilje različito motiviranih instrumentalizacija i grubih simplifikacija te, na koncu, frustrirajuću nepreglednost. Iako se u angloameričkoj literaturi taj pojam pojavio još početkom 1960-ih, njegovo „zlatno doba“ dolazi tek tijekom 1980-ih, kad su se značajnije afirmirali društveni procesi koji preskaču granice nacija-država i djeluju u znatno širim okvirima regija, kontinenta, pa i cijelog planeta.

Globalizaciju, prema Anthonyju Giddensu, treba razumjeti kao „u biti djelovanje na daljinu“, u kojemu „odsutnost dominira nad nazočnošću“ (Giddens, 1994: 96). Jedna druga Giddensova definicija sugerira, ipak, ravnopravnije ili ravnopravnije odnose između globalnog i lokalnog – globalizacija je, naime, „intenziviranje svjetskih socijalnih odnosa koji međusobno udaljene lokalitete povezuju na takav način da su lokalna zbivanja oblikovana događajima koji se odigravaju miljama daleko i *vice versa*“ (Giddens, 1990: 64). Prema Rolandu Robertsonu, pojam globalizacije upućuje na „kompresiju svijeta i intenziviranje svijesti o svijetu kao cjelini“ (Robertson, prema Steger, 2009: 13), a David Held je određuje kao proces ili, točnije, kao skup procesa koji obuhvaćaju „transformaciju u prostornoj organizaciji socijalnih odnosa i transakcija“, koja generira „transkontinentalne ili interregionalne tijekove i mreže aktivnosti, interakcije i izvršavanja moći“ (prema Steger, 2009: 13). Navedeni primjeri definicija (ili uopćenih deskripcija) globalizacije zorno pokazuju da se, unatoč razlikama u jeziku i pristupu, gotovo uvijek može jasno razabrati temeljno proturječje koje se opisuje tim pojmom

– napeti odnos između (prividno bespomoćnog) lokalnog i (na prvi pogled svemoćnog) globalnog.

Drugo neizbježno pitanje koje – unatoč živim diskusijama – također ne nalazi jednoznačna odgovora jest pitanje o starosti globalizacije. Prema nekim je autorima tu riječ samo o posljednjem, aktualnom stadiju permanentne društvene promjene, a prema nekim drugima tu se, naprotiv, radi o procesima koji traju već nekoliko stoljeća. Jan Nederveen Pieterse sistematizirao je različite interpretacije starosti globalizacije (vidi Tablicu 8). On ih definira pomoću triju elemenata: autora, početka globalizacijskih procesa i glavnog analitičkog koncepta u čijim se okvirima globalizacija nastoji objasniti.

Tablica 8: **Početak globalizacije** (prema: Jan Nederveen Pieterse, 1995: 47).

Autor	Početak	Tema
Marx	1500-ih	Moderni kapitalizam
Wallerstein	1500-ih	Moderni svjetski sistem
Robertson	1500-ih, 1870-1920-ih	Multidimenzionalan
Giddens	1800-ih	Modernitet
Tomlinson	1960-ih	Kulturalna planetarizacija

Različitim interpretacijama globalizacije provlači se teza da svijet postaje sve uniformiraniji i standardiziraniji kroz tehnološku, komercijalnu i kulturnu sinkronizaciju kojom se, čini se, ravna sa Zapada. Iz toga proizlazi sklonost da se globalizacija shvati kao bitno zapadnjački „projekt“ – kao vesternizacija, odnosno „pozapadnjivanje“ nezapadnog dijela planeta. Međutim, niti ta interpretacija ne prolazi bez snažnih osporavanja.

Rade Kalanj diferencira tri temeljna stajališta o globalizaciji – neoliberalno, reformističko i radikalno (Kalanj, 2001: 203-207).

- 1) *Neoliberalizam u tržištu* prepoznaje „temeljnu snagu sveljudskog probitka, slobode, demokracije i mira“. Upravo stoga državne granice ne trebaju i ne smiju biti prepreka „efikasnoj alokaciji resursa u svjetskoj ekonomiji“, a država ne smije intervenirati u ekonomsku sferu – „kontrolu globalizacije“ treba prepustiti globalnim tržištima, koja trebaju djelovati bez ikakvih formalnih ograničenja. Neoliberalizam kao dominantni konceptijski i politički okvir trebaju podupirati vlade i multilateralne institucije (MMF, WTO).

Multilateralne institucije zagovaraju privatizaciju kao mjeru kojom se reducira državno vlasništvo nad proizvodnim potencijalima te državama sugeriraju smanjivanje izdataka koji jamče socijalno blagostanje, čime se otvara mogućnost djelovanja tržišnih mehanizama u mirovinskoj i zdravstvenoj politici te ostalim područjima socijalne sigurnosti.

- 2) *Reformistički* pristup načelno prihvaća globalizaciju i njezine pokretačke snage (kapitalizam, moderna tehnologija u znaku proklamiranja globalne socijaldemokracije, racionalizacijska primjena znanja, tržište...), no pritom zahtijeva određene korekcije te se angažira oko implementacije globalne socijaldemokracije. Temelje tog pristupa moguće je prepoznati u keynesijanskoj ekonomiji, New Dealu, Velikom društvu u SAD-u te zapadnoeuropskoj državi blagostanja. Reformizam u kapitalizmu prepoznaje snažnog pokretača društvene dobrobiti, no smatra kako za postizanje pozitivnih rezultata važnu ulogu ima i javna politika. Jer, s jedne strane, neobuzdani kapitalizam proizvodi i osobne, socijalne i ekološke nepravde, a, s druge strane, globalno tržište može iznevjeriti. Stoga treba uvesti korekcije u obliku političkih intervencija javnih ustanova. Reformisti, dakle, ne vjeruju u „bezgrješnu“ narav kapitalizma, nego se zalažu za mjere koje bi promicale njegove pozitivne i suzbijale njegove negativne potencijale (npr. antitrustovske mjere kojima se ograničuje moć korporacija). Neki smatraju kako državna strategija nije primjereno sredstvo upravljanja globalnim kapitalizmom, pa zagovaraju globalnu javnu politiku u kojoj bi naddržavne institucije imale važnu ulogu (pravila ponašanja globalnih kompanija, globalna ekološka regulacija...). Tako bi, smatraju neki autori, MMF trebao stvoriti mehanizme za uspostavu veće stabilnosti i pravednosti na globalnim financijskim tržištima, a globalne bi institucije trebale slijediti programe koji bi u globalnoj ekonomiji popravili stanje obespravljenih.
- 3) *Radikalni* pristup zagovara ili obrat globalizacije ili njezino nastavljanje ali na drukčijim strukturalnim temeljima. Moguće je razlikovati dvije varijante radikalizma: a) *reaktivni tradicionalizam* i b) *proaktivni radikalizam*. Prvi zagovara zaustavljanje globalizacije i povratak na idilično, autarkično predglobalno stanje, jer je deglobalizacija jedini način obnavljanja ekonomske sigurnosti, ekološke ravnoteže, kulturnog integriteta i demokracije. Te i slične ideje najčešće zastupaju ekološki radikalisti, ali i ekonomski naciona-

listi te skupine koje zagovaraju povratak religioznosti. Proaktivni radikalisti, pak, prihvaćaju nastavak globalizacije, ali žele ga vidjeti na drukčijim temeljima. U tu struju spada široka lepeza raznolikih aktera i pokreta, od općesvjetskog pokreta radnika, žena, potlačenih do postmodernističkih kritičara suvremenog društva...

Dok radikalni pristupi globalizaciji nisu ostvarili snažniji utjecaj na službene institucije, neoliberalni i reformistički pristup i dalje se bore za potpunu prevlast, ocrtavajući stari prijepor oko toga u kojoj se mjeri država (u okvirima nacije-države) smije miješati u funkcioniranje tržišta. Ovdje ipak treba naglasiti da je posljednja tri desetljeća – i na razini međunarodnih odnosa – obilježila značajna prevlast neoliberalnog pristupa.

Među različitim shvaćanjima globalizacije ima i onih koja joj suprotstavljaju neke druge tendencije i procese, podjednako jake i dalekosežne. Tako, primjerice, Benjamin R. Barber prepoznaje ne jedan, nego „dva osovinska principa našeg vremena“: „globalizam“ i „tribalizam“. Ti su principi, nimalo čudno, u neizbježnoj tenziji – homogenizirajuća globalizacija „McWorlda“ nikako se ne slaže s „partikularizirajućom ‘libanonizacijom’“ (ili „balkanizacijom“) „Jihad Worlda“ (Robertson, 1995: 33).

Povrh toga, Barber, prema interpretaciji Rolanda Robertsona, zastupa shvaćanje globalizacije kao oštro suprotstavljene svijetu lokalnoga, no sâm Robertson odbacuje takav pristup. On, naprotiv, zastupa koncept globalizacije koji uključuje „simultanost i interpenetraciju onoga što se konvencionalno zove globalnim i lokalnim“ (Robertson, 1995: 30). Da bi dodatno naglasio tu blisku povezanost i interakciju globalnog i lokalnog, Robertson poseže za pojmom *glokalizacije*, koji je, prema *Oxford Dictionary of New Words* (1991), skovan da bi se globalno i lokalno pomiješali na način koji će omogućiti njihovo plodotvorno, uzajamno korisno prepletanje.¹⁹ Prema jednom drugom rječniku (*Oxford Dictionary of Sociology*), pojam *glokalizacije* označuje „globalnu lokalizaciju“, odnosno „proces kroz koji globalni procesi, poput djelatnosti transnacionalnog poduzeća, rezultiraju pripremanjem lokalno specifičnih dobara“ te „komuniciranjem specifičnih infor-

19 Prema *Oxford Dictionary of New Words*, ideja *glokalizacije* nastala je na temelju japanskog pojma *dochakuka* (deriviranog iz *dochaku*: „živjeti na vlastitoj zemlji“), koji je izvorno označivao poljoprivredno načelo adaptiranja nečijih zemljoradničkih tehnika lokalnim uvjetima, da bi ga japanska poslovna praksa preuzela i reinterpretirala kao *globalnu lokalizaciju*, odnosno globalni pristup prilagođen lokalnim uvjetima (Robertson, 1995: 28).

macija natrag u globalni sustav“ (Scott & Marshall, 2005: 250). Robertson ustvrđuje da globalno nije suprotstavljeno lokalnom, nego da je prije riječ o tome da je „ono na što se često misli pod lokalnim, bitno uključeno unutar globalnog“, jer „globalizacija... uključuje povezivanje lokaliteta“, ali i „izumljivanje lokalnog“ (Robertson, 1995: 35), koje se – u kontekstu globalizacijskih povezivanja – neprekidno transformira i stalno iznova definira.

Iz svega toga slijedi zaključak da „lokalno više ne funkcionira kao kakav izolirani otok, nego kao točka susretanja, presijecanja raznih silnica, i utoliko kao mjesto artikulacije različitih kulturnih, društvenih, ekonomskih i političkih utjecaja koji dopiru iz susjedstva – od onoga najneposrednijeg, preko razina države i regije, sve do globalnoga konteksta“ (Geiger & Zeman, 2010b: 378-379). Pritom je jasno da globalizacijski procesi često nadjačaju ili naprosto „pregaze“ odrednice lokalnoga, ali to ne ugrožava valjanost Robertsonova načela „simultanosti i interpenetracije“ globalnog i lokalnog.

Zajednica u kontekstu globalizacije

Današnja je pozicija zajednice, dakako, umnogome određena globalizacijom. S jedne strane, globalizacija je dovela do fragmentacije nekih oblika lokalne zajednice, no s druge je strane dovela i do pronalaženja njezinih novih oblika (Delanty, 2006). Po svemu sudeći, globalizacija, suprotno površnu dojamu, ne samo da ne ugrožava zajednicu nego joj otvara i neke nove mogućnosti. Ponajprije stoga što globalizacija, najkraće rečeno, na određeni način „smanjuje“ svijet. Bitno povećane mogućnosti komuniciranja s udaljenim točkama globusa – ponajprije pomoću snažne ekspanzije informacijske tehnologije, ali i zahvaljujući padu cijena „običnog“, fizičkog putovanja – omogućuju neograničenu diseminaciju informacija i širenje poslovnih veza preko svih granica. Prvi put u ljudskoj povijesti zajednica – barem u dijelovima svijeta koji su privilegirani korištenjem blagodatima Interneta – raspolaže sredstvima koja je mogu bolje povezati iznutra, ali i prema van, na svim zamislivim razinama, od regionalne do svjetske. Zahvaljujući posredovanju informacijske tehnologije nastaje i novi oblik zajednice – *virtualna* zajednica. O virtualnoj zajednici govorili smo u prethodnom poglavlju pa ćemo se ovdje usredotočiti na ostale nove oblike zajednice.

Nove oblike zajednica nastale miješanjem lokalnih i globalnih aspekata Delanty obuhvaća pojmom *kozmo-politskih* zajednica. Njihova je glavna karakteristika da nisu

ograničene niti prostorom niti vremenom. One su naprosto „novi izrazi ‘zajednice s onu stranu blizine’“ (Delanty, 2006: 150), koji su međusobno povezani komunikacijskim tehnologijama. Te nove tehnologije lako prelaze nekoć uobičajena ograničenja, pa im tako ništa ne znače niti nekoć nepovredive nacionalne granice. Kozmopolitske su zajednice, drži Delanty, *komunikacijske* zajednice koje su „u najvećoj mjeri post-tradicionalne“ (Delanty, 2006: 150).

Delanty, nadalje, razlikuje dvije vrste kozmopolitskih zajednica: 1) *svjetsku* zajednicu, koja teži biti bez ostataka *globalna*, pa „priznaje samo jedan svijet i univerzalno čovječanstvo“ (Delanty, 2006: 150), i 2) *transnacionalnu* zajednicu, koja korijene ima u lokalnom, a globalni svijet vidi kao sredstvo (ili arenu) za zadovoljivanje svojih težnji. Svjetska i transnacionalna zajednica često se sukobljuju jer transnacionalna se zajednica akrtikulira (i) kao reakcija onoga što je ukorijenjeno *protiv* univerzalnosti koju „odozgo“ nameće svjetska zajednica. Moglo bi se – donekle pojednostavljeno, ali ne i netočno – ustvrditi da logika svjetske zajednice svijet integrira „odozgo“ prema „dolje“, dok se logika transnacionalne zajednice kreće u suprotnom smjeru, „odozdo“ prema „gore“. Stoga ne čudi da je svjetska zajednica suprotstavljena lokalnoj zajednici, a velikim dijelom funkcionira i kao jednoznačna negacija tradicionalne, lokalno definirane zajednice, u kojoj dominiraju neposredni odnosi na temelju zajedničkih životnih običaja i zajedničkog životnog teritorija.

Ideja svjetske zajednice, dakako, nije nova ideja. Moćuće ju je prepoznati još u kršćanstvu (*ekumena*), islamu (*umma*) te u teoriji i ideologiji komunizma. Mnogi se afirmirani svjetski pokreti, prema Delantiju, temelje na ideji ujedinjenog čovječanstva (pokret za ljudska prava, ekološki pokret...). I neki dramatični događaji mogu dodatno pojačati prihvatljivost međunarodne javnosti za ideju svjetske zajednice. Tako je, primjerice, snažan poticaj toj ideji, drži Delanty, dala i britanska vlada (odnosno onodobni britanski premijer Tony Blair) nakon terorističkog napada na New York 11. rujna 2001. godine, interpretirajući taj tragični događaj kao napad na svjetsku zajednicu u cjelini. Iako je to Blairovo stajalište kasnije bilo snažno osporavano s više strana – pomoću protuinterpretacija koje su usporedne terorističke napade na zgrade Svjetskog trgovačkog centra u New Yorku i na Pentagon, glavni stožer američke vojske, tumačile ponajprije kao napad na samo srce *američkog* imperijalizma – teško je osporiti tezu da je taj događaj diljem svijeta (koji je u dohvatu zapadnih elektronskih i tiskanih medija) doista pojačao osjećaj da je na neki način u opasnost doveden *cijeli* svijet.

Svjetska zajednica nadilazi granice tvorbi koje opisuju pojmovi *Gemeinschafta* i *Gesellschafta* jer u globalnoj politici glavni akteri više nisu nacije-države. Tu ulogu preuzimaju razne međunarodne organizacije i institucije (UN, Međunarodni crveni križ), nadnacionalni entiteti poput Europske Unije i međunarodno pravo. No, kao još važnije, a možda i najvažnije, očitovanje svjetske zajednice Delanty ističe „formiranje kulturalnih diskursa“ koji posreduju određenu sliku svjetske zajednice, jer „moć se zajednice sastoji u nastajanju definicija, principa i kognitivnih modela za predočivanje svijeta“ (Delanty, 2006: 156-157). Ako te definicije, principi i modeli čine supstanciju zajednice, onda nije daleko ni zaključak da „u bitnome, moć zajednice jest moć komuniciranja“ (Delanty, 2006: 157). Zajednica je, dakle, određena „slika“ zajednice, a ta se „slika“ ozbiljuje tek posredovanjem, komunikacijom.

Snagu ekoloških pokreta, pokreta za ljudska prava, humanitarnih organizacija i cijelog spektra drugih socijalnih pokreta Delanty vidi upravo u tome što su oni uspjeli promijeniti vladajuću *sliku* svijeta, odnosno način na koji *vidimo* svijet. Nastajanje tih novih diskursa, poput onih organiziranih oko globalne etike odgovornosti za prirodu ili nastojanja da se olakša patnja drugih ljudi, ima mnogo veće značenje nego, primjerice, djelovanje pojedinih država, ma kako one bile velike ili važne u trenutnom međunarodnom poretku. Na tom primjeru Delanty izvlači i neke uopćenije zaključke o naravi zajednice kao takve, pa konstatira da zajednica, protivno naivnim shvaćanjima, „nije nešto što je već oblikovano i izraženo u određenim zamjetljivim učincima, poput simboličkih struktura“, niti ju je moguće „reducirati na specifične socijalne aktere ili institucije“, nego ona „egzistira u mediju svoga izražavanja“, odnosno „konstruirana je u diskursu i ne korespondira izravno ni s kakvim realitetom izvan njega“ (Delanty, 2006: 157).

Kao što smo već spomenuli, logika transnacionalne zajednice svijet integrira „odozdo“ prema „gore“, odnosno odlikuje je „prisvajanje globalnog od lokalnog“ (Delanty, 2006: 158). Iako operira u globalnom kontekstu, takva je zajednica, dakle, utemeljena u lokalnoj razini. Svoje postojanje ona duguje migracijama, masovnom kretanju raznih populacija diljem globusa i, za razliku od svjetske zajednice, ne pretpostavlja nikakvu značajniju konvergenciju diskursa – razlike mogu (a zacijelo i trebaju) ostati razlike. Transnacionalne su zajednice u različitoj mjeri pokretne i formiraju raspršenu dijasporu, a u svom su sastavu hibridne. Sve to rezultira činjenicom da su im i identiteti vrlo fleksibilni i fluidni, u neprestanom pregovaranju s promjenjivim kulturalnim kontekstima koji tvore najvažnije

Marija GEIGER ZEMAN
Zdenko ZEMAN
**Uvod u sociologiju
(održivih) zajednica:**
Lokalna zajednica
u doba globalizacije

točke u njihovim itinerarima. Drugim riječima, „u našem dobu migracija nomadske kulture utječu jedne u druge i postaju miješane“ (Delanty, 2006: 158). Tako nastaju *hibridne* kulture sastav kojih određuju odnosi snaga između originalnog identiteta i onoga koji dominira u novome okružju. Transnacionalne zajednice Delanty drži glavnim primjerom kozmopolitske zajednice. Odbacujući ideju i viziju jednog jedinog svijeta i neumorno tragajući za „utopijom lokalnosti“, one u globalnom poretku nalaze mnoge prilike za vlastitu samoreprodukciju i redefiniciju. Jer „komunikacijske mogućnosti koje nudi globalizacija mnogim su tradicijskim oblicima zajednice omogućile da se iznova izmisle i opstanu u novim okolnostima“ (Delanty, 2006: 165) naspram kojih se mora moći izboriti svaka dijaspora.

Julie Peteet: Jesu li Palestinci dijaspora ili izbjeglice?

„Godina 1948. obilježava početak *al-ghurbe* (egzila ili dijaspore) i *al-nakbe* (katastrofe ili velike nesreće), riječi koje intenzivno odjekuju u palestinskom rječniku“ (Peteet, 2007: 627). Te je godine 750.000 Palestinaca postalo izbjeglicama u susjednim arapskim zemljama, dok ih je oko 100.000 ostalo živjeti u svojoj domovini. U recentnim su raspravama Palestinci uključeni među grupe koje navodno imaju status dijaspore. Tako i nova *Enciklopedija dijaspora* uključuje natuknicu o „palestinskoj dijaspori“. Termin *dijaspora* ima mnogobrojna značenja. Pod dijasporom se često misli „odrediva i već konstituirana etnička ili nacionalna grupa na odlasku i u egzilu“ (Peteet, 2007: 629). Safranova definicija je vezana za mjesto, pa se fokusira na povratak, a dom je definiran kao „ono otkud netko dolazi“. To uključuje „raspršivanje od domovine, kolektivnu memoriju o domovini, vjerovanje o nemogućnosti potpunog prihvaćanja u društvu koje pruža gostoprimstvo, želju za povratkom i obnovom domovine te održavanje veza s domovinom“ (Peteet, 2007: 629, 630). Recentnije su interpretacije dijaspore usmjerene na identitet, institucije i veze. Zbog tog premještanja fokusa s mjesta na identitet, dijaspora ima više veze s „identitetskim diskursom“ nego s „disperzijom populacije“. Werbner dijasporu definira kao „zajednice su-odgovornosti“, uzimajući u obzir ne toliko lojalnost koliko egzistencijalne veze s drugima u dijaspori, bili oni u domovini ili bilo gdje drugdje (Peteet, 2007: 630). Zajednice dijaspore, prema Werbneru, imaju „dualnu orijentaciju“ – one, s jedne strane, funkcioniraju kao manjina koja se organizira i bori za jednakost, a s druge strane, održavaju transnacionalne veze i lojalnost prema izvornoj domovini. U tom su smislu one „i etnički-uskogrudne i kozmopolitske“.

Prema Peteet, dijasporu, manjine i izbjeglice ne treba držati različitim kategorijama jer njihovi diskursi i socijalne formacije „mogu koegzistirati i uzajamno se podržavati“ (Peteet, 2007: 631). Jesu li, dakle, Palestinci dijaspora ili izbjeglice? Na to pitanje, po svemu sudeći, nije moguće jednoznačno odgovoriti. Peteet palestinsku dijasporu analizira u demografskoj, prostornoj i vremenskoj dimenziji. Prema podacima iz 2005. godine, većina palestinske populacije (preko 10 milijuna) živi u Izraelu, na okupiranoj Zapadnoj obali, pojasu Gaze, i u susjednim državama Jordanu, Siriji i Libanonu. Više od polovice stanovnika živi u povijesnoj Palestini ili u njezinoj blizini (Libanon, Sirija, Jordan), pa bi bilo prikladnije reći da su u „bliskom egzilu“ nego u dijaspori. Prema podacima UNRWA-a (*United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East*), samo oko 4,4 milijuna Palestinaca registrirano je kao izbjeglice, dok ostali, njih gotovo 5 milijuna, nisu u registrima UNRWA-a, ali se smatraju prognanicima ili izbjeglicama. Nakon što im je poslije 1948. uskraćena mogućnost povratka, većina izbjeglica živi u izbjegličkim kampovima koji su UN uspostavile u Siriji, Libanonu, Jordanu, u pojasu Gaze, na Zapadnoj obali, udaljeni ne više od stotinjak milja od bivših domova, mnogi čak i bliže od toga. Stoga se postavlja pitanje uloge prostora u definiranju neke zajednice kao dijaspore. Nadalje, Palestinci s populacijama u državama koje su ih udomile dijele arapski jezik, glavne kulturne značajke, zajedničko povijesno iskustvo, sjećanje na carstvo, eru kolonijalizma, pojavu nacionalizma, a često i religiju. U arapskim zemljama koje su ih primile, oni prije konstituiraju nacionalnu, negrađansku grupaciju nego etničku ili religijsku manjinu. Paradigmatske se dijaspore – židovska, armenska, „crna“ – jako protežu u vremenu i prostoru, i demografski su ekstenzivne, dok je palestinska premještenost, komparativno gledano, „povijesno neposredna i u tijeku“, a velik se dio premještenih nalazi prostorno blizu (Peteet, 2007: 632-633). Navodna palestinska dijaspora imala bi „minimalnu vremensku dubinu i memoriju – oko šezdeset godina“ (Peteet, 2007: 633).

Raseljeni Palestinci imaju duboke i svakodnevne veze s prošlim vremenom, mjestom i socijalnim vezama. Ponekad su susjedna palestinska sela ostala susjedima i u egzilu. Te su dugotrajne veze dodatno učvršćene životom u susjedstvu, čestim posjetima, međusobnim sklapanjem brakova, razmjenom dobara i usluga. Na određen su način ta „seoska područja bila fizička i simbolička memorija kojima se palestinski prostor premješta u sadašnjost“ (Peteet, 2007: 633). U svojim ranijim radovima Peteet je proučavala palestinske izbjegličke

logore u Libanonu gdje su izbjeglice razvile osjećaj zajednice na temelju zajedničkih iskustava izbjeglištva i političkih očekivanja koja su izrastala iz tog iskustva (Delanty, 2006: 160). Izbjeglički logori posjeduju značajke kulturne, političke, lokalne i kozmopolitske zajednice, a te sastavnice tvore sinergijsku kombinaciju koja proizvodi snažan osjećaj zajedništva. Povrh toga, zajednica koja se oblikovala u izbjegličkim logorima dodatno je ojačana „reprodukcijom“ sela koja su postojala prije 1948. godine, s mnogim četvrtima i dijelovima nazvanim po izvornim palestinskim selima. Takva se organizacija postupno počela povezivati s političkom organizacijom pokreta otpora. Palestinska se „dijaspora“ tako, kao transnacionalna zajednica, nije sredila i barem djelomice integrirala u novi domicilni kontekst (kao neke zapadne dijaspore), nego je „sytuirana niti kod kuće niti u egzilu, nego i ovdje i ondje“ (Delanty, 2006: 161).

Izvori: Peteet, 2007; Delanty, 2006.

Lokalna zajednica i kvalitativni koncept prostora

Lokalna zajednica jest geografski definirana. Povezana je s određenim mjestom, pa, u pravilu, upućuje na zajednicu mjesta (*community of place*). Zajednicu mjesta čini skupina ljudi koji žive jedni do drugih na određenom prostoru i dijele određene vrijednosti, iskustva i interese. Lokalno je „prostor koji je strukturiran organizacijom kojoj je važno specifično (lokalno) znanje“ (Korff, 2003: 4). U tom sklopu lokalno označuje različite entitete: autohtono stanovništvo, sela, gradove i gradske četvrti, tvornice, regije, nacije ili mjesta – uvijek je povezano s kontekstualnim, konkretnim i ukorijenjenim. Ideja lokalnog neizbježno nosi naglašene prostorne konotacije. Lokalno je neraskidivo povezano s *mjestom* – s određenom fizičkom stvarnošću, koja funkcionira kao „kompilacija stvari i objekata na određenoj točki u univerzumu“ (Gieryn, 2000). Ta je, pak, „kompilacija“ uvijek prožeta i kulturnim značenjima (o čemu će ubrzo biti više riječi).

Ako lokalnu zajednicu promatramo s pozicije okolišne problematike, nije se teško složiti s tvrdnjom Roberta Thayera da smo „na prijelazu tisućljeća svi mi, na određene fundamentalne načine, postali beskućnicima“ (Thayer, 2003: 1). Uzroci tog „beskućništva“, prema Thayeru, leže u prihvaćanju kartezijanskih postavki o diobi uma od tijela; evoluciji od ekonomija utemeljenih na ekosustavima prema onima koje su skrojene po mjeri globalizacije;

ovisnosti o fosilnim gorivima; nadomještanju organicizma mehanicizmom; disoluciji prostora i vremena koju su uzrokovale elektronske komunikacije; brisanju jedinstveno smještenih kultura itd... Sve navedene stavke zacijelo zaslužuju svoje mjesto na Thayerovu „popisu“, a mi ovdje samo podsjećamo na činjenicu njihove nejednake starosti. Dok, primjerice, prva od navedenih stavki, prihvaćanje kartezijske diobe uma od tijela, datira oko četiri stoljeća unazad, od samog osvita moderne epohe, disolucija prostora i vremena uzrokovana elektronskim komunikacijama jest posve nova, kasnomoderna pojava.

Prostor je nešto što „punimo“ i su-oblikujemo (našim) življenjem, koje, pak, treba razumjeti i konceptualizirati ponajprije u *kvalitativnim* kategorijama. Tu su ideju slijedili i Laura DeLind i Jim Bingen, zastupajući *kvalitativni* koncept prostora, odnosno upozoravajući na „fundamentalnu potrebu priznavanja kvalitativne naravi življenja i rada u mjestu te njegove uloge u definiranju rješenja za tvrdokorna pitanja poput stvaranja poslova i investiranja kapitala“ (DeLind & Bingen, prema: Geiger & Zeman, 2010b: 381). Labavljenjem ili potpunim raskidanjem veza s određenim mjestom življenja pretvaramo ga iz konkretnog, kvalitativno određenog mjesta u apstraktno, od životnih sadržaja ispražnjeno mjesto koje više i ne zaslužuje to ime. Prostor postoji samo po ljudima koji žive i rade u njemu i koji ga time su-stvaraju; bez toga preostaje samo praznina.

Da marginaliziranje lokalnoga kakvome danas svjedočimo, nije nešto svojstveno isključivo kasnom kapitalizmu, dojmljivo je pokazao Jan Keller, koji je opisao probleme lokalnih zajednica u Češkoj nakon pada komunizma. Ti opisi pokazuju da korijeni neosjetljivosti za mjesto življenja sežu još u doba socijalističkih društvenih sustava. Keller, naime, pokazuje da je upravo učinkovita prilagodba centraliziranim režimima u socijalističkim sustavima snažno ometala i potiskivala osjetljivost za lokalne posebnosti. Građani koji su se dobro prilagođivali autoritetu države i njezinim zahtjevima odustajali su od odgovornosti spram lokaliteta na kojima žive. Ta je pasivnost – neizbježno praćena i odustajanjem od odgovornosti – značajno oslabila ili čak posve spriječila suradnju između pojedinaca. Ti su procesi rezultirali višestrukim nepovoljnim posljedicama: a) ljudi su izgubili blisku povezanost s vlastitim okruženjem; b) ljudi više nisu znali kako upotrijebiti lokalne resurse; c) ljudi su postali posve ovisni o silama koje su sve udaljenije od njihovih neposrednih briga i interesa itd., d) njihov lokalitet postaje vrstom privremena zaustavljalista na koje se uvoze dobra i s kojeg se izvoze otpaci (Keller, prema Geiger & Zeman, 2010b: 382).

Marija GEIGER ZEMAN
Zdenko ZEMAN
**Uvod u sociologiju
(održivih) zajednica:**
Lokalna zajednica
u doba globalizacije

Imajući sve to na umu, moramo se zapitati što prostor znači ljudima koji ga ispunjuju, odnosno naseljuju? Kako se prostor – kao mjesto življenja – osjeća i izražava? Kako se prostor upravlja tijekom vremena? Na koji način mjesto osigurava mogućnost za učenje i angažman? Mogu li se iz odgovora na ta (i mnoga druga) pitanja nazrijeti potencijali za kreiranje ekološkog identiteta mjesta i platforme za promicanje održivosti? Dospijevanje do odgovora na ta pitanja ne mora biti lako, no izvjesno je da u potrazi za njima treba krenuti od shvaćanja prostora kao kvalitativne „pojave“ – upravo na način koji sugerira koncepcija kvalitativnog prostora DeLind i Bingena. Ključno mjesto u takvom pristupu imaju srodni koncepti „mjesta življenja“ i „osjećaja mjesta“.

Mjesto življenja i „osjećaj mjesta“

Ljudi se s mjestima povezuju socijalnim, ali i emocionalnim vezama (Bruhn, 2005: 12). Mjesta, dakle, nikad nisu puke fizičke lokacije. Ona su uvijek „mjesta za nekog i mjesta nečega“ (Shields, prema: Wiborg, 2004: 417). Povezanost s nekim mjestom „uključuje emocije, stavove, uvjerenja i ponašanja povezana sa specifičnim fizičkim mjestom“ – mjesta izazivaju emocije u nama zato što „reflektiraju vrijednosti i uvjerenja koja smo naučili i iskusili u tom okružju“ (Humnon, prema Bruhn, 2005: 12). Mjesta su, dakle, socijalni konstrukti koji omogućuju diobu iskustava i događaja, stvaranje i slavljenje rituala i tradicije, mijenjanje fizičkog okoliša i, kroz sve te procese, postupnu izgradnju zajednice (Salvesen, 2002).

U mjestu se tijesno isprepleće nekoliko različitih „slojeva“ zbilje. U *fizičkim* se kategorijama lokalno odnosi na ljude koji nastanjuju neko mjesto te na njihove prostorne i administrativne sustave oko kojih oni organiziraju svoje aktivnosti. U *socijalnim* se, pak, kategorijama, radi o grupama pojedinaca koji su povezani mrežama zajedničke odgovornosti, zanimanja, kultura ili interesa (Selman, 1996: 3-4). Pritom se, međutim, ne smije ispustiti iz vida krucijalna dimenzija mjesta – značenja i vrijednosti (Gieryn, 2000). Jer mjesto postaje mjestom tek kroz procese imenovanja, identificiranja i predočivanja. To, drugim riječima, znači da neki prostor postaje mjestom tek time što biva na određeni način zamišljan, predstavljen, interpretiran i razumljen. Tim se procesima stvara i akumulira memorija pojedinaca i zajednice, koja – u povratnoj sprezi – konstruira i njihov identitet (Geiger & Zeman, 2010b: 380).

Uz mjesto se veže i specifičan „osjećaj mjesta“ ili „osjećaj za mjesto“, što se pokušava definirati pomoću koncepta interdisciplinarnar naravi, „privrženosti mjestu“ (*place attachment*) ili topofilije (*topophilia*). Jennifer Cross je sastavila popis definicija osjećaja mjesta s nekoliko područja. Primjerice, u *antropologiji* pojam privrženosti mjestu označuje simbolički odnos koji ljudi ustanovljuju tako što određenom mjestu pridaju kulturno dijeljena emocionalna/afektivna značenja, što stvara temelje za individualno i grupno razumijevanje toga mjesta, ali i za zasnivanje odnosa spram okoliša uopće. Uz emocionalna i kognitivna iskustva privrženost mjestu uključuje uvjerenja i prakse koje ljude povezuju s mjestom. Po mišljenju psihologa okoliša, Fritza Steelea, osjećaj mjesta jest „određeno iskustvo osobe na određenom mjestu“. Iz *sociološke* perspektive, osjećaj mjesta može se razumjeti kao subjektivna percepcija vlastita okoliša, koja uključuje više ili manje svjesne osjećaje o njemu/prema njemu. Primjerice, prema Davidu Hummonu, osjećaj mjesta neizbježno je dvojne naravi, jer uključuje interpretacijsku perspektivu okoliša i emocionalnu reakciju na okoliš – „osjećaj mjesta uključuje osobnu orijentaciju prema mjestu, u kojoj nečije razumijevanje mjesta i osjećaji o mjestu bivaju sjedinjeni u kontekstu okolišna značenja“ (prema: Geiger & Zeman, 2010b: 384).

Podrijetlo pojma osjećaja mjesta (ili osjećaja za mjesto) moguće je pronaći i u bioregionalizmu, postavke kojeg su posljednjih godina sve vidljivije i u *mainstream* propitivanjima i planiranjima održivosti.

Bioregionalizam

Bioregionalisti su socijalni akteri koji misle, djeluju i žive u skladu s konceptom „življenja-u-mjestu“ (Merchant, 1992: 217). Oni su svojevrsni skrbitelji o nekom lokalitetu. Prema Janu Kelleru, zagovornici bioregionalizma „ukazuju na potrebu za mnogo intimnijim i specifičnijim teritorijem s kojim se ljudi mogu zbiljski povezati i vidjeti rezultate vlastitih napora“ jer „tek na bio-regionalnoj razini društveni odnosi bivaju jasno i blisko povezani s društvenim i prirodnim okruženjem“ (Keller, 2000: 112). Prema Robertu Thayeru, bioregionalizam je moguće definirati „jednostavnim skupom aksioma“: 1) Ljudi koji ostaju u mjestu/na mjestu, mogu dublje upoznati to mjesto; 2) Ljudi koji poznaju mjesto, mogu o njemu dublje brinuti; 3) Ljudi koji brinu o mjestu, vjerojatno će ga bolje zbrinuti; 4) „Ljudi koji zbrinjavaju mjesta...

jesu ključ za budućnost čovječanstva i svih živih stvorenja“ (Thayer, 2003: 5-6). Jim Dodge sugerira da bioregionalizam treba razumjeti „naprosto kao biološki realizam“, koji se temelji na jednostavnoj, ali prečesto zaboravljenoj istini da „u prirodnim sustavima nalazimo fizičku istinu svojega bića“ (Dodge, prema: Zeman & Geiger, 2007: 1058). Judith Plant smatra da živjeti u skladu s postavkama bioregionalizma „znači naučiti (kako) postati urođen mjestu (*native to place*)... (i) živjeti unutar granica i od darova koje nam neko mjesto daje, stvarajući način života koji može biti prenesen budućim naraštajima“ (Plant, 1990: 158).

Najkraće rečeno, bioregionalizam označuje življenje „ukorijenjena“ života, s razvijenom svijesti o ekologiji, ekonomiji i kulturi mjesta u kojem živimo. Temelji bioregionalne svjesnosti izrastaju na poznavanju mjesta u kojem živimo, njegove prirode, lokalne povijesti, kulture, mitova, religija – sve su to znanja koja se transgeneracijski prenose sa starijih na mlađe stanovnike određenog lokaliteta (Merchant, 1992). Za bioregionaliste zdravlje prirodnog sustava izravno je povezano s fizičkim i psihičkim zdravljem pojedinaca i ljudske vrste (Dodge). Prema Bergu, tri su ključna bioregionalna cilja: 1) obnavljanje i održavanje lokalnih prirodnih sistema, 2) prakticiranje održivih načina zadovoljenja bazičnih ljudskih potreba (hrana, voda, energija, stanovanje, materijali), 3) podržavanje reinhabitacije putem proaktivnih projekata, zapošljavanja, obrazovanja, protesta protiv destrukcije prirodnih elemenata na mjestu življenja (*life-place*) (Berg, 2002). Za Kirkpatricka Salea poznavanje zemlje, učenje, razvijanje potencijala i osobno oslobađanje ključni su ciljevi istinskog bioregionalista. On tvrdi da je „lokalna zajednica najbolje sredstvo držanja razvoja unutar smjernica reciprociteta humano – prirodno“ (Merchant, 1992: 220).

U knjizi *S onu stranu monokulture – tradicijska znanja o okolišu i mreža života* (Geiger, 2009), u kontekstu analize svjetonazora, Marija Geiger bioregionalizam određuje kao jednu od mogućih varijanti postmodernog svjetonazora, koji na kvalitetan i učinkovit način može kombinirati održive prakse i znanja predmodernih društava i dostignuća moderniteta.

Izvori: Geiger, 2009; Merchant, 1992; Zeman & Geiger, 2007.

Kuterevo – „mjesto življenja“

Nikuda ne bih išao odavde, ma ne bi ga ostavio... Tako što mi je to drago selo. Sve mi je drago tu. Nema što mi nije drago... Djeca su dobra, priroda je dobra. Danas imamo taj telefon, struja, voda, sve živo imamo kao u gradu, a kad pogledamo, zdravije jedemo nego u gradu. Ono što imamo svoga, zero to je kvalitetnije nego ono u gradu ogromno. (Josso)

Ovdje je previše nekako lipo. Sve veselo. Zeleno. (Tiho)

Ne bi nikad otišao odovud... Nikad nikud ne bi išao da mi džaba nude. (Mate)

Sva je šuma lipo. Zeleni sve. Volim je dok je zeleno... U zimi je ne volim kad otpadne list. Sad mi je lipo u šumi. A pa lipo mi je, sad kad je lisičar bilo. O, onda znam da ću nabrat jedno kilicu pa ću prodat, pa ću dobit 20 kuna... (Kata)

Ja nikad nisam volio živjeti u gradu. Nikada... Živim u selu... Meni je Kuterevo ljepše, bolje, kvalitetniji život imam u Kuterevu nego u Otočcu. (Žarko)

Nigdje ne volim bit kaj u Kuterevu... Svugdi je lipo, ovdje je najlipše. (Janja)

Volim Kuterevo. Sad sam se navikla. Ne bi išla ni u Ameriku. Meni je ovdje... Ne moram se sekirat... Vidim na televiziji ovaj je opljačkan ili gdje je puno naroda, ja se bojim. Ne moram se bojat jel sam kuću zaključala, jesam li pod ključem, izađem, nema toliko prometa... idem se prošetat. Tako ne bi mijenjala nikad... Meni se sviđa jelova šuma... onaj miris... Mene to, ne znam, opustiš se... Miris me onaj ubija... Što bi rekle babe liječi... iako je nema baš ovdje u Kuterevu, al to mi je. Pa recimo brda... Ja ravnice ne bi mogla podnijet... I ne bi mogla zamislit recimo... cesta, ulica, kuća jedna do druge nanizane... Meni je ipak ovo ovdje... raštrkano... (Anka)

Izvor: Geiger, 2009: 347.

Kvalitetno življenje u mjestu – u skladu s njegovim prirodnim temeljima – zahtijeva, ponajprije, „promjene u moralnosti, u stavovima i ponašanju ljudskih bića“ (Plant, 1990: 159). Nikad ne možemo pretjerati s podsjećanjem na elementarnu istinu da za zbiljsku promjenu ponašanja motivacija stanovnika mora biti *intrinzična* – izvanjski pritisci rezultiraju samo površnim i kratkotrajnim učincima, nakon kojih se sve ubrzo vraća na staro.

Gdje ste? Bioregionalni kviz

[Koncipirali: Leonard Charles, Jim Dodge, Lynn Milliman, Victoria Stockley (*Coevolution Quarterly* 32 /Winter 1981/:1)]

- 1) Od kuda dolazi voda koju pijete?
- 2) Koliko je dana preostalo do punog mjeseca? (Dopuštena pogreška: 2 dana)
- 3) Na kojoj vrsti tla stojite?
- 4) Koliko je ukupno padalina bilo u vašem području prošle godine (od srpnja do lipnja)? (Dopuštena pogreška: 5%)
- 5) Kad je posljednji put izbio požar u vašem području?
- 6) Koje su bile primarne tehnike preživljanja u kulturi koja je živjela na vašem području prije vas?
- 7) Navedite pet jestivih biljaka u vašoj regiji i njihovu sezonsku raspoloživost.
- 8) Iz kojeg smjera općenito pristižu zimske oluje u vašu regiju?
- 9) Kamo odlazi vaše smeće?
- 10) Koliko traje rast usjeva tamo gdje živite?
- 11) Kojeg dana u godini su sjene najkraće ondje gdje živite?
- 12) Kad se pari divljač u vašoj regiji i kada se rađaju mladunci?
- 13) Navedite pet trava u vašem području. Koje su od njih domaće?
- 14) Navedite pet ptica koje se ne sele i pet ptica selica u vašem području.
- 15) Koja je povijest uporabe zemlje u mjestu gdje živite?
- 16) Koji je glavni ekološki događaj/proces utjecao na oblik zemlje gdje živite? (Specijalni bonus: koji su dokazi za to?)
- 17) Koje su vrste istrijebljene na vašem području?
- 18) Koje su glavne skupine biljaka u vašoj regiji?
- 19) Pokažite smjer u kojem je sjever u odnosu na mjesto na kojem ovo čitate.
- 20) Koji proljetni cvijet redovito cvate među prvima ondje gdje živite?

Bodovi

- 0 – 3 Držite glavu u rupi.
4 – 7 Teško je biti odjednom na dva mjesta kad uopće niste nigdje.
8 – 12 Solidno razumijevanje očitog.
13 – 16 Obraćate pozornost.
17 – 19 Znaete gdje ste.
20 Ne samo da znate gdje ste nego i znate gdje je to gdje jeste.

Izvor: <http://www.dlackey.org/weblog/docs/Where%20You%20At.htm>